

Dridi, Taysir – Salah, Rania – Parapatics Andrea

Nyelvhasználat és (anya)nyelvi nevelés Tunéziában I.

A két részben közölt tanulmány a mai tunéziai anyanyelvi, illetve nyelvi nevelés komplex kérdéskörét ismerteti. Az első rész röviden bemutatja az ország történelméből adódó sokrétű nyelvi változatosságot, különös tekintettel az arab nyelvváltozatokra – így az írott és a tanított arab, a klasszikus (vagy koráni) arab, a modern standard arab és a tunéziai arab nyelv diglossziájára –, valamint kitér a gyarmatosítással megjelenő francia nyelv máig tartó jelentős hatására és az angol nyelv egyre nagyobb mértékű térnyerésére is. Az összetett nyelvi helyzet ismertetése után a tanulmány a tunéziai oktatás sajátosságait is bemutatja a tanítás nyelveire fókuszálva. Tunézia többnyelvűsége és többkultúrúsága az oktatásban is érezteti a hatását, és fordítva: az egyes tantárgyak tanítási nyelvei – ami közel sem minden esetben a tanulók anyanyelve – szintén hozzájárulnak e helyzet fennmaradásához.

Bevezetés

Tunézia a Földközi-tenger partján elhelyezkedő észak-afrikai ország, amely Algériával és Líbiával határos. Fővárosa Tunisz. Népeisége a WorldOmeter legutóbbi adatai szerint közel 11 800 000 fő (1). A lakosság 99%-a muszlim, 1%-a keresztény, izraelita, síita muszlim vagy bahái vallású (2). Tunézia kultúrája az egyik legváltozatosabbnak ismert, hiszen az elmúlt évszázadok barbár, római, arab, zsidó, andalúziai, török és francia civilizációi mind nyomot hagytak rajta. Mindez pedig a tunéziai nyelvhasználatra is hatással volt és van.

Tunézia ókori lakosai, a berbereknek hívott őslakosok a numídiai nyelvhez közel álló tamazig nyelv akkori változatát beszélték, ám a Kr. e. 12. századtól kezdve, a mai Libanon területéről érkező föníciai (pontosabban Türosz városállambeli) bevándorlók letelepedése és Karthágó 8. századi megalapítása után a berber nyelvek egyre inkább elveszítették vezető szerepüket. A bevándorlók saját kultúrája és nyelve Észak-Afrika további területeire is kiterjedt. A Kr. e. 8. századtól kezdve a tunéziai lakosoknak már a döntő része a föníciai nyelv egyik változatát, a pun nyelvet beszélte, amelyet a helyi nyelv is színesített. Kialakult egyfajta berber–latin kétnyelvűség, amelyre az utóbbi dominanciája volt jellemző a régióban. A pun nyelv még hat évszázaddal élte túl Karthágó bukását az arab hódításig, miközben a latin, az ógörög és a numídiai nyelv továbbra is hatással volt rá. Ezt már, korábbi változatától megkülönböztetve, újpun vagy neopun nyelvnek nevezik. Ebből eredeztethető a latin nyelv egyik afrikai dialektusa, a mára már szintén kihalt, úgynevezett afrikai latin nyelv is (Daoud 2001).

A klasszikus arab nyelvet az iszlám észak-afrikai elterjedése vezette be a területen, és hamarosan ez szolgált a kormányzat és az adminisztráció nyelveként is. Ekkor a régió egyértelműen többnyelvűvé vált számos másik nyelv – a berber, a pun, a latin és a görög – szubsztrátumával, amelyek hatása máig érzékelhető a nyelvjárási szókészletben, illetve egyes tunéziai települések nevében. A Kr. u. 11. századtól kezdve az arab lett a domináns és hivatalos nyelv, míg a berber nyelvre kihálóként tekintettek. Becslések szerint ma már kevesebb mint a lakosság 1%-a beszéli, míg a letelepedő arab törzsek beszélt nyelvi változatai mindenki számára érthető nyelvjárásokká kezdtek válni. Az arab nyelv ezen írott és beszélt nyelvi változatai, magukba olvasztva az említett nyelvek jellemzőit, megteremtették a jelenleg is fennálló diglossziás helyzet alapjait. Az elkövetkező századok során Tunézia spanyol, majd oszmán-török fennhatóság alá került, fogadott mór és olasz betelepülőket, és ez további kontaktushatásokat eredményezett a nyelvhasználatban (Daoud 2001; a Tunézia történelmében megjelenő nyelvekről: Smari–Navracsics 2019).

A francia hatás az 1881-es protekturátussal kezdődött, amely hamarosan gyarmatosító rezsimmé vált. Ekkor a francia lett a hivatalos nyelv az államigazgatásban és a köznevelésben. Miután Tunézia 1956-ban kivívta függetlenségét, a francia nyelv továbbra is jelen volt az ország kormányzati és oktatási rendszerében, és azóta is megtartotta vezető szerepét az országban használt nyelvek között. Több mint fél évszázaddal az ország függetlenedése után befolyása máig meghatározza Tunézia nyelvi helyzetét. Mindezek alapján Tunéziára a diglosszia és a kétnyelvűség, sőt a többnyelvűség jellemző. A diglosszia ma az írott és a beszélt arab nyelvváltozatok kontinuumán jelenik meg elsősorban, míg a kétnyelvűség az arab és a francia nyelv használatát illetően, a többnyelvűség pedig a tanult idegen nyelvek, különösen az angol előtérbe kerülésével kapcsolatban.

Nyelvhasználat Tunéziában

A berber nyelv halála

A nyugati szakirodalomban berberként ismert, de beszélőik saját elnevezése szerint tamazigt vagy amazig nyelvek az afroázsiai (korábbi megnevezéssel sémi-hámi, például Fodor 1999; Greenberg 1966; Ouakrim 1995) nyelvcsaládba tartozó nyelvcsoporthoz tartozó nyelvek, amely mintegy negyven nyelvet, illetve nyelvjárást foglal magában (Achab 2001). Beszélőik, az amazigok Észak-Afrika őslakosaiként tekintenek magukra, ám az évszázadok során a mai Tunézia alá tartozó területüket számos más népcsoporttal, karthágóiakkal, rómaiakkal, oszmán-törökökkel és arabokkal is megosztották.

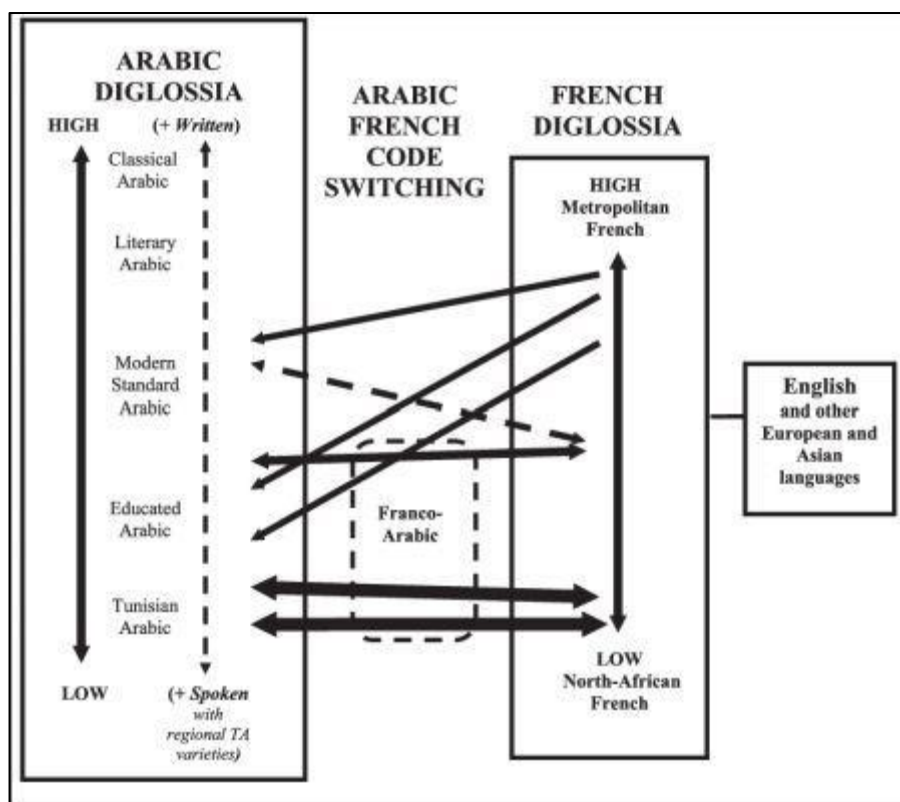
A berber nyelv megkülönböztető jegyeit vizsgálva Camps (1980) arra figyelmeztet, hogy egységes berber közösség és népcsoport híján nem beszélhetünk egyetlen berber nyelvről. Chaker (1989) szintén azt hangsúlyozza, hogy a berber nyelv definiálásakor nem szabad elfeledkeznünk ennek változatairól sem. A berber – illetve variációi – a Tunéziában ismert nyelvek legrégebbike, amely valaha a legtöbb tunéziai lakos által beszélt hivatalos nyelv volt. A Kr. e. 12. századtól kezdve azonban folyamatosan elveszítette vezető szerepét Tunéziában, használata pedig elsősorban a nyugati régiókra korlátozódott, mígnem el is tűnt a többi nyelv elterjedésével párhuzamosan (Turki et al. 2015). A Kr. e. 12. századtól kezdve a főníciaiak letelepedésével, majd Karthágó alapításával egy újabb nyelv jelent meg, a pun, amely hat évszázadon keresztül fenn is maradt. Ettől kezdve a berber nyelv folyamatosan visszaszorult, és ma már a népességnek csupán egy kis csoportja beszéli. Az iszlám középkori terjeszkedésével Észak-Afrikában az arab nyelv, pontosabban a Korán nyelveként ismert klasszikus arab nyelv lett a vezető szerep. A berber nyelv ennek ellenére nagyobb népszerűsége tett szert Észak-Afrika Magreb nevű régiójában és Tunézia déli területein, a déli városok egy része anyanyelveként őrizte. A tunéziai berberek döntő többsége ma körülbelül húsz faluban él Matmata és Tataouine déli tartományjaiban, illetve Dzserba szigetén (Gonzales 2019; a témáról további adatok: Battenburg 1999).

Nyelvük teljes mértékben hiányzik a tunéziai oktatási rendszerből és az élet minden más területéről is, így a médiából, legyen szó televíziós és rádiós csatornákról, újságokról, könyvekről, bármilyen más publikációról vagy akár versekről és dalokról, miközben Marokkóban és Algériában a berber nyelv naponta hallható és látható a sajtóban, a rádiós és televíziós műsorokban egyaránt (arab vagy latin felirattal). A tunéziai berbereknek semmilyen nyilvános fórum nem áll a rendelkezésükre. Anyanyelvüket csupán a családtagjaikkal és a barátaikkal folytatott kommunikációban használják, ezen kívül azonban sehol és semmilyen formában nem tudják gyakorolni. A berber nyelvet és kultúrát elsősorban a nők őrzik, akiket kevésbé érnek a környezeti hatások, valamint az idősek, akik igyekeznek a következő nemzedékek tagjainak is átadni. Beszélőinek számáról nincsenek hivatalos statisztikai adatok. Bizonyos becslések több mint félmillió főre teszik, míg mások szerint ez a szám 200 ezer fő körüli lehet, vagyis a 11,8 milliós Tunézia 2%-a. Mindemellett a nyelv útja szinte biztosan a kihalás felé vezet (például Daoud 2001: 39).

Diglosszia: tunifikáció és arabizáció

A tunéziai nyelv a Tunézia területén erős arab nyelvi dominanciával beszélt nyelvváltozatok csoportját jelenti. A kérdéssel foglalkozó számos nyelvészeti tanulmány az arab nyelv diglossziás jellegét hangsúlyozza: azt a nyelvi helyzetet, amelyben ugyanazon nyelv eltérő változatai használatosak, eltérő társadalmi funkciókat ellátva. Ferguson (1959) definíciója szerint ilyenkor egy viszonylag stabil és harmonikus nyelvi helyzetről van szó, amelyben létezik egy magas presztízsű, grammatikai szempontból gyakran komplexebb változat, amely az irodalmi nyelv alapját jelenti, és a hivatalos írásbeliség nyelve, valamint egy alacsonyabb tekintélyű, hétköznapi beszédhelyzetekben használt változat. Tunézia esetében a tunéziai arab, más szóval a tunifikáció képviseli azt a mindennapi nyelvhasználatot, amellyel a tunéziai emberek egymással kommunikálnak, de ez használatos széles körben a televízióban, a rádióban és a közösségi médiában, valamint a színházi előadásokban és a filmekben is. Gyökerei ahhoz a számos, különféle civilizációhoz nyúlnak vissza, amelyeket Tunézia megélt a történelme során, és amelyek mind-mind nyomot hagytak a terület nyelvhasználatán. A tunéziai arab az évek során számos mese, költemény, regény, dal és egyéb publikáció formájában írásban is megjelent, noha alapvetően egy olyan beszélt nyelvváltozatról van szó, amely további, közérthető nyelvjárásokra tagolódik. Ezek egyik legfőbb különbsége a felpattanó zárhangok zöngés vagy zöngétlen ejtőváltozata (például a [g] vagy a [k] ejtése ugyanabban a szóban).

Az *arabizáció* terminus az arab nyelv elterjedésének, hivatalossá válásának a folyamatára utal az oktatás, a média, az adminisztráció és a formális kommunikáció terén. Az arab nyelv használatának a célja az iszlámmal összefüggésben az volt, hogy újra egyesítse az embereket a francia gyarmatosító rezsim alóli függetlenedés kivívása, majd a függetlenség fenntartása érdekében. Ez az attitűd a mai napig szerepel Tunézia alkotmányában: „Tunézia köztársaság, nyelve az arab, vallása iszlám” (idézi Daoud 2011: 16; Smari–Navracsics 2019: 4). Az arab nyelv hivatalossá tételének politikai célja tehát az, hogy megőrizze identitás meghatározó funkcióját is, miként ezt a köztársasági elnök nemrég elhangzott gondolata is szemlélteti: „Az identitásunkat illetően következetesen törekszünk arra, hogy megőrizzük attribútumait, különösképpen arab nyelvünket” (idézi Daoud 2011: 17). Az arabizációt tehát a tunifikációval párhuzamosan hajtották végre, vagyis Tunézia megtartotta jegyeit mint saját nyelvvel bíró nemzetállam, ám a vezető szerep továbbra is az arabé. Arab nyelv alatt azonban számos, különböző színtereken használatos nyelvváltozatról van szó, amelyeket az 1. ábra foglal össze. Tunézia hivatalos nyelve az írott arab, amely a vallás, a kormány, a jog, a média, az oktatás és az irodalom nyelve is (Daoud 2011). Az írott arab nyelv, miként az iskolában tanított arab is (az 1. ábrán: *Educated Arabic*), a vallásos szövegekben használt klasszikus arab (az 1. ábrán *Classical Arabic*, más szóval *Quranic Arabic*, azaz koráni arab, a Korán nyelve) és a mindennapok hivatalos kommunikációjában (például politikai beszédekben, nyomtatott sajtóban, televízió- és rádióműsorokban) széles körben használt modern standard arab (*Modern Standard Arabic*) nyelvből jött létre. A két változat ugyanis meglehetősen hasonlít egymáshoz. A már említett tunéziai arab nyelvet (*Tunisian Arabic*) pedig a mai Tunézia egyetlen őshonos nyelveként kezelik, amely egyik nemzedékről a másikra hagyományozódik, miközben folyamatosan változik: egyrészt a diglossziás, kétnyelvű helyzetből adódóan, amelyben a nyelvhasználat színterenként módosul (például otthoni, iskolai, munkahelyi), másrészt a francia és más idegen nyelvek egyre nagyobb mértékű hatására.

1. ábra

Tunézia nyelvi helyzetének vázlatos ábrája (Daoud 2011: 12)

A francia nyelv terjedése

A francia nyelvet 1881-ben vezették be Tunéziában a francia protektorátus időszaka alatt. Az évek során nagy népszerűsége tett szert, majd Tunézia állam hivatalos nyelve is lett. Bevezették a köztisztviselőkben, elsősorban az oktatási rendszerben, és ez ugyancsak jelentősen hozzájárult a nyelv elterjedéséhez az országban. 75 éven át a francia volt a domináns beszélt nyelv Tunéziában, noha több más nyelvet is használtak, mint a státusza megőrzésére törekvő arabot és a kisszámú beszélőt magáénak tudó berbert. 1956-ban Tunézia felszabadult a francia protektorátus alól, és az ország azóta fokozatosan arabizálódott. A francia nyelv azonban a rendületlen arabizációs erőfeszítések ellenére is a mai napig a középfokú oktatás nyelve maradt a természet- és a gazdaságtudományok terén. Később az általános iskolai oktatásban és a szakképzésben is kötelezően tanulandó nyelvvé vált, míg a felsőoktatásban további, humán tudományterületekre is kiterjedt, a kurzusok nyelve pedig szintén a francia (Daoud 2011).

A gazdaság minden területén a francia az uralkodó nyelv az írott munkahelyi nyelvhasználatban is, a banki és a pénzügyi szektoron át a kis élelmiszerboltok működtetéséig, ahol mind a számlák, mind az engedélyek francia nyelvűek. A nyelv meglehetősen nagy szerephez jut a helyi médiában is például a reklámok révén, miként olyan publikációkban is, mint a regények, az életrajzok, a híradások vagy akár a gyermekkönyvek. Mindezek miatt a franciát Tunézia második hivatalos nyelvének tekintik (Daoud 2011), noha valójában csupán az arab az. Egy 1998-ban indított, 12 éven át zajlott felmérésben a már hivatkozott szerző, Daoud arról faggatta több száz adatközlőjét, lehetséges-e az élet és az egyéni fejlődés Tunéziában az alábbi nyelvek ismeretével: 1. csak az arab; 2. csak a francia; 3. arab és francia; 4. csak az angol; 5. arab, francia és angol. Az eredmények azt mutatták, hogy a válaszadók az arab

nyelvet önmagában annak ellenére sem érezték elegendőnek a fejlődéshez, hogy a függetlenség óta erőteljes arabizációs kampány folyik. A franciát viszont a minőségi oktatás és életszínvonal elérésének kulcsaként értékelték. Így a legtöbb tunéziai identitásjelölőnek tartja az arab nyelvet. Egyesek azonban elutasítják, mert úgy vélik, visszahúzza őket a tradicionalista gondolkodásmódba. A francia nyelvre néhányan még mindig a gyarmatosítók nyelveként gondolnak, amely a protekturátus időszakára emlékeztet, mások azonban a gondolkodás felszabadítójaként, a modernizáció nyelveként tekintenek rá. Természetesen vannak olyan tunéziaiak, akik már felülemelkedni látszanak ezen a vitán, és arabként, muszlimként, mediterránként, észak-afrikaiként azonosítják magukat, e nézet képviselőinek számáról és szocioökonómiai státuszáról (iskolázottság, vallásosság, szakma, életkor, nem stb.) azonban nincsenek adataink. Napjainkban a tunéziai emberek többsége nem csupán (arab és francia) kétnyelvűként, hanem többnyelvűként gondol önmagára, tekintettel arra, hogy az oktatás nagy hangsúlyt fektet további idegen nyelv(ek), elsősorban az angol elsajátítására is. A nyelvtanulás hatékonyságát nagymértékben elősegíti, hogy a tunéziaiak egyrészt tisztában vannak e kompetenciák jelentőségével és előnyeivel, másrészt évszázadok óta élnek többnyelvű környezetben, így egy újabb nyelv elsajátítása kevésbé okoz számukra nehézséget (Daoud 2011).

Angol nyelv: nem csak a felszínen

Az angol nyelvet a függetlenség kivívása után, pontosabban 1958-ban vezették be Tunéziában. Megjelenése versengést váltott ki a franciával, amely a gyarmatosítás óta az ország legdominánsabb idegen nyelve volt. Közben az arab és a francia nyelv között továbbra is folyt a versengés, az angol egyre inkább terjedt, megjelent az oktatásban, az üzleti életben, majd egyre jellemzőbbé vált minden más területen. Az angol nyelv iránti növekvő igényt leginkább a technológiai és a tudományos ismeretekhez való közvetlen hozzáférés iránti vágy motiválja, valamint a gyorsabb modernizációs fejlődésre és a globális közösségbe történő mielőbbi integrálódásra való törekvés. Noha korábbi tanulmányok (például Daoud 2001) szerint az angol nyelv csupán a felszínen él Tunéziában, és nem tart számot akkora érdeklődésre, mint az arab vagy a francia nyelv, mára a globális kultúrához és tudáshoz, valamint a nemzetközi piachoz való hozzáférés fontos kiegészítő nyelvvévé vált a tunéziai emberek számára is.

Ma az angol mint idegen nyelv az oktatás minden szintjén kötelező tantárgy az általános iskola negyedik osztályától a posztgraduális egyetemi képzésekig. Már nem csupán természettudományos, műszaki és gazdaságtudományi szakokon tanítják és tanulják, hanem művészeti, humán- és társadalomtudományi képzéseken is, tekintettel arra, hogy minden tudományterületen alapvető jelentősége van a legújabb információk megszerzésében és a kutatási eredmények publikálásában (Daoud 2011). Jól jellemzi a helyzetet az is, hogy a kiváló angolnyelv-tudásáról is ismert köztársasági elnökön túl Tunézia miniszterelnöke, más miniszterei és az alattuk dolgozó hivatalnokok és adminisztrátorok szintén jól értik és használják a nyelvet a nemzetközi eseményeken is. A gazdasági életben a cégtulajdonosok egyre inkább elengedhetetlennek tartják, és beosztottaiktól is elvárják az angol nyelv ismeretét. Az általános közvélekedés is úgy tartja, hogy ez a kompetencia jelentősen megnöveli az oktatásban és a munka világában kínálkozó lehetőségek számát, akár helyben, akár külföldön (hasonló vélekedésekről ír: Smari–Navracsics 2019). Az angol nyelvvel a tunéziaiak a nemzetközi slágerek szövegein túl több külföldi, illetve állami televízió- és rádiócsatornán is találkozhatnak. Ezek közül több sugároz angol nyelvű műsorokat arab felirattal, és ritkán, de az is előfordul, hogy a műsorvezetők angolra váltanak a tunéziai arabról. A *Tunisia News* című napilap pedig kizárólag angol nyelven jelenik meg. Néhány angol kifejezés, mint a *bye* vagy az *okay*, általánosan elterjedt a tunéziaiak mindennapi szóhasználatában is. Elsősorban a kamaszok és az egyetemisták nyelvét jellemzik a szóbeli és a digitális kommunikációban egyaránt olyan szavak és kifejezések, mint a *sorry*, *thanks*, *no problem* vagy *no comment*, és ez még tovább színesíti a dialektusokból és az arab–francia kódváltásokból fakadó egyébként is nagyfokú nyelvi diverzitást.

Általánosságban elmondható, hogy az angol egyre erőteljesebben van jelen Tunéziában, az emberek egyre több funkcióban és egyre tudatosabban, egyre nagyobb meggyőződéssel használják az iskolai és a munkahelyi környezetben is egyfajta társadalmi-gazdasági eszközként. Jabeur (1999) korábbi kutatása alapján egy átlagos tunéziai fiatal például a tunéziai arabot tartja hivatalos nyelvének, az arabot identitása meghatározójának, a franciát mint presztízsváltozatot második nyelvének, az angolt pedig érzelmi kifejezőjének. Az újabb felmérések (például Chibani 2008, Messaoud 2010) szerint a fiatalok ma az arab nyelvhez társítják identitásukat és érzelmeiket, míg a franciához és az angolhoz a tekintélyt és a státuszt (az adatközlők értékelésében szorosan egymás mellett végzett ez a két nyelv). A közismert szociolingvisztikai folyamatoknak megfelelően az angol nyelvvel kapcsolatos egyre pozitívabb hozzáállás pedig tovább fokozza a terjedését is.

A Tunéziában használt nyelvek, nyelvváltozatok közötti összefüggéseket az 1. ábra mutatja be. Tekintettel arra, hogy az ábra forrása Daoud (2011) közel tíz évvel ezelőtt megjelent munkája, az azóta történt nyelvi-nyelvhasználati változásokat, hangsúlyeltolódásokat nem szemlélteti (az arab diglossziával kapcsolatos attitűdökről a tanulmány második részében szólunk: Salah et al. 2020).

Az oktatás nyelvei

A tunéziai közoktatás tizenhárom évfolyamos. Az alapfokú oktatás első szakaszában, amely az első hat évet jelenti, teljes mértékben arabizálták a tantervet. Miként az 1. táblázat mutatja (Daoud 2001 alapján; az angol nyelvet illetően az Oktatási Minisztérium hivatalos dokumentumaiban található aktuális információkkal kiegészítve, OM), a közoktatás magában foglalja a modern standard arab nyelv tanítását is. A tunéziai diákok többsége otthon, illetve a televíziós gyerekműsorokból is elsajátítaná az anyanyelvén – a tunéziai arabon – túl a modern standard arab alapfokú ismereteit is (például az ábécét és bizonyos mértékig a hallás utáni szövegértés készségét), ám az elsődleges szocializáció során megszerezhető nyelvtudás szintje a családok helyzetétől és a szülők iskolázottságától függően változó. Az iskolában azonban mindenki kellő mértékben elsajátítja ezt a nyelvváltozatot ahhoz, hogy később a többi tantárgyat is ezen tanulhassák (Daoud 2001). A francia nyelv tanulása a 2019/2020. tanév óta a második évfolyamtól kezdődik, és a harmadik évfolyamtól válik intenzívvé, amikor heti 8 órában tanulják a diákok. A tunéziai tanulók ekkor három éven keresztül, a 3–6. évfolyamon nagyobb óraszámokban tanulják a franciát, mint a modern standard arabot. Az utóbbinak ekkor már csökken az óraszám, hiszen a tanulók az első két évfolyam intenzív arabnyelv-tanítása révén már felkészültek arra, hogy ezen a nyelven tanulhassanak más tantárgyakat. Az angolt az 1996 előtti oktatási rendszerben csak a tizedik évfolyamtól kezdték a diákok. Az évek során azonban egyre korábbra toldott az angol nyelv tanulásának a kezdete (Boussabah 2007: a hatodik évfolyamtól). A 2019/2020. tanévtől pedig a negyedik évfolyamon kezdődik, bár még igen alacsony óraszámokban, amely az általános iskolai képzés során később is csupán heti háromra növekszik. Az oktatás nyelve a humán és a természettudományi tárgyak esetén a modern standard arab, a tanított arab vagy a tunéziai arab, a további tárgyaknál ugyanezek a változatok vagy a francia.

A tunéziai közoktatás második szakaszát a 7–9. évfolyam jelenti, ahol a tantárgyakat erre szakosodott pedagógusok tanítják. A modern standard arab nyelvi kompetenciákat pedig már nemcsak közvetlen nyelvtanítással fejlesztik, hanem azáltal is, hogy bizonyos tantárgyakat ezzel a nyelvváltozattal tanítanak. A franciát, a modern standard arabhoz hasonlóan, ekkor már csökkentett óraszámokban, de még így is heti 4,5, illetve 5 órában tanítják. Új tantárgyként jelenik meg a színház és dráma, valamint az informatika (angolul *Computing*, a már az általános iskolában is létező *Technology* – az 1. táblázatban: technológia – mellett), míg az általános iskolában *Science*-ként nevezett természettudományos tárgyak a középiskolában már külön jelentik a fizikát és a magyar oktatási rendszerben a biológiának megfelelő élettudományokat (*Life and Earth Sciences*; a földrajznak megfelelő *Geography* mellett; mindkettőt mindhárom évfolyamon heti 1,5 órában tanulják, ez az 1. táblázatban összeadva heti 3 órával szerepel). Tunéziában a tanórák 60 percesek, a heti 9 óra

például a modern standard arab nyelv esetén az 1–2. évfolyamon tehát 9 x 60 percet jelent hetente, a 0,5 óra zene vagy rajz esetén a 4–6. évfolyamon 30 percet, de a történelmet, a földrajzot és az állampolgári ismereteket csak heti 40 percben tanítják. (A nap közepén kétórás ebédszünet van, ezután késő délutánig folytatódik az oktatás.) A tanulók a kilenc évfolyam teljesítése után kérhetik felvételüket a középfokú intézményekbe. Ehhez régióként kell olyan egységes vizsgát tenniük, amely tartalmilag nagy hangsúlyt fektet az arab és a francia nyelvi kompetenciákra a szövegértés, a szövegalkotás és a nyelvtani ismeretek terén egyaránt, továbbá a matematikai és a természettudományos ismeretekre (Daoud 2001).

1. táblázat

Az általános iskolában tanított nyelvek heti óraszámai a különböző évfolyamokon Tunéziában (Jabeur 2019 nyomán; OM; a korábbi évek rendszeréhez: Daoud 2001) (p = perc)

Tantárgy \ Évfolyam	1.	2.	3.	4.	5–6.	7.	8.	9.
Modern standard arab nyelv	9	9	6	6	6	5	5	5
Francia nyelv	0	2	8	8	8	4,5	4,5	5
Angol nyelv	0	0	0	1	2	3	3	3
Matematika	5	5	5	5	5	4	4	4
Természettudományok	1	1	1	1	1	3	3	3
Iszlám tanulmányok	1	1	1	1	1	1,5	1,5	1,5
Technológia	1	1	1	1	1	1,5	1	1
Informatika	0	0	0	0	0	1	1	1
Zene	1	1	1	0,5	0,5	1	1	1
Rajz	1	1	1	0,5	0,5	1	1	1
Színház és dráma	0	0	0	0	0	1	1	1
Történelem	0	0	0	0	40 p	1	1	1
Földrajz	0	0	0	0	40 p	1	1	1
Állampolgári ismeretek	0	0	0	0	40 p	1,5	1,5	1,5
Testnevelés	1	1	1	1	1	3	3	3
Összesen	20	20	25	25	28	33	32,5	33

A középiskolai oktatás szintén két szakaszból áll. A tizedik évfolyamot minden tanuló elvégzi egy közös, általános alaptanterv szerint (kivéve az élsportoló tanulók). A tizedik évfolyam végén négy különböző szakirány közül választhatnak. Ez lehet az irodalom (ide tartoznak a modern és a klasszikus – például latin, ógörög, héber, arab – nyelvek, az irodalom, a művészetek, a történelem és a média), a gazdaság és a menedzsment, a természettudományok, valamint a számítógépes technológia (2. táblázat).

2. táblázat

A középiskola első közös és az első specializációs évében tanított tantárgyak heti óraszámai Tunéziában (OM; korábbi évek rendszeréhez: Daoud 2001) (term. tud. = természettudományok; men. = menedzsment)

Tantárgy	10. évf.	11. évfolyam: 1. specializációs év			
	Közös év	Irodalom	Term. tud.	Gazdaság és men.	Számítógépes technológia
Modern standard arab nyelv	5	5	4	4	3
Francia nyelv	4	5	4	4	3
Angol nyelv	3	4	3	4	3
Matematika	4	2	5	3	5
Gazdaságtan	0	0	0	3	0
Menedzsment	0	0	0	3	0
Fizika	3	0	4	0	4
Élettudományok	1,5	1,5	3,5	0	0
Iszlám tanulmányok	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5
Technológia	2	0	2	0	2
Informatika	0	0	0	2	5
Történelem	1,5	1,5	1	1,5	1
Földrajz	1,5	1,5	1	1,5	1
Állampolgári ismeretek	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5
Testnevelés	2	2	2	2	2
Összesen	30,5	25,5	32,5	31	32

A tizenegyedik évfolyam végén újra eldönthetik és aláírásukkal nyilatkoznak a tanulók, hogy ezen a szakirányon szeretnék-e folytatni tanulmányaikat az utolsó két évükben is. A természettudományi specializáció további három választható területre válik szét: matematikára, technológiára és kísérletes tudományokra. A 3. táblázat már csak azokat a tantárgyakat tartalmazza, amelyeket minden szakirányon tanulnak a két utolsó évfolyam legalább egyikén. Például iszlám tanulmányokat az utolsó két évben csak az irodalomspecializáción, valamint a matematika és a kísérletes tudományok első évében tanulnak a diákok. Az irodalom szakirányosok ekkor már egyáltalán nem tanulnak fizikát (a többiek mindkét évben heti öt órában), és választhatnak, hogy matematikát vagy élettudományokat kívánják-e tanulni heti két órában mindkét évben. A számítógépes technológia specializációhoz olyan új kötelező tantárgyak jelennek meg, mint az algoritmusok és a programozás, az információs és a kommunikációs technológiák, a rendszerek és a hálózatok, az adatbázisok (például az iszlám tanulmányok vagy az állampolgári ismeretek helyett). Minden tanuló számára kötelezően választandó továbbá vagy egy harmadik idegen nyelv heti 3 órában – ez az iskola lehetőségeitől függően lehet német, olasz, spanyol és néhány év óta orosz vagy kínai is (3) –, vagy egy művészeti tantárgy heti 2 órában, amely lehet rajz vagy zene. Így tehát az a tunéziai diák, aki ekkor a harmadik idegen nyelvet választja, eltérő kompetenciaszinttel bár, de összesen négy nyelvet sajátít el a közoktatásban anyanyelve, a tunéziai arab mellett.

3. táblázat

A középiskolában tanított tantárgyak heti óraszámai Tunéziában (OM; korábbi évek rendszeréhez: Daoud 2001) (A kötőjeles számok a 12–13. évfolyamra érvényes heti óraszámot jelzik; men. = menedzsment, tech. = technológia, kís. tud. = kísérletes tudományok.)

Tantárgy Évfolyam	Irodalom	Gazdaság és men.	Számítógépes technológia	Természettudományok		
				Mat.	Tech.	Kís. tud.
Modern standard arab nyelv	5–5	3–2	3–2	3–2	3–2	3–2
Francia nyelv	5–5	4–3	3–3	4–3	3–2	4–3
Angol nyelv	5–5	3–3	3–3	3–3	3–2	3–3
Harmadik idegen nyelv	3–3	3–3	3–3	3–3	3–3	3–3
Történelem	2–2	1,5–1	1–0	1–0	1–0	1–0
Földrajz	2–2	2–2	1–0	1–0	1–0	1–0
Filozófia	3–6	1–3	1–3	1–3	1–3	1–3
Művészetek	2–2	2–2	2–2	2–2	2–2	2–2
Testnevelés	2–2	2–2	2–2	2–2	2–2	2–2

A középiskola első évében tehát a tanulók a modern standard arab nyelvet heti 5, a franciát heti 4, majd 11. évfolyamon specializációtól függően mindkét nyelvet heti 3–5, az utolsó két évben 2–5 órában tanulják. Az angolt az első évben heti 3, majd szakosodástól függően a 11. évfolyamon heti 3–4 órában, a 12–13. évfolyamon heti 2–5 órában tanulják. Az oktatás nyelve a nyelvi tárgyak esetén értelemszerű, humán tantárgyak esetén a modern standard arab vagy a tanított arab, a matematika, a természettudományok, a gazdaság és a menedzsment, valamint a technológia körébe tartozó tantárgy nyelve itt már a tunéziai arab vagy a francia, a további tantárgyaké a modern standard arab, a tanított arab, a tunéziai arab vagy a francia.

A négy középiskolai évfolyam sikeres teljesítése után a tanulók állami vizsgát tesznek, amelyet francia mintára *baccalauréat*-nak hívnak, és az egyetemi tanulmányok egyik előfeltétele. A vizsga nyelve minden tantárgyból az, amelyiken azt a diákok tanulták. A felsőoktatás nyelve túlnyomó részben a francia. A klasszikus vagy modern standard arab csupán az arab nyelv szakon szolgál a tanítás nyelveként, és néhány olyan tudományterület, illetve egy-egy kurzus oktatásakor, amely az iszlám tanulmányokkal van összefüggésben, így például vallási, irodalmi és jogi szövegek elemzésekor. Az idegen nyelvi, azaz az angol, az olasz, a spanyol, a német, az orosz és a kínai szakokon természetesen az adott nyelveken folyik az oktatás. Ettől függetlenül minden egyetemen kötelező a francia és az arab nyelv tanulása is (Daoud 2001).

Összegzés

A történelem során Tunézia területén számos nyelv, illetve nyelvváltozat jelent meg és élt sokszor egymás mellett, amelyek mind-mind nyomot hagytak a beszélők mai nyelvhasználatán és nyelvi attitűdjeiken. Tunézia egyedüli hivatalos nyelve ma az arab, amelynek identitásmegőrző funkciója is van, és az arab egység, a francia gyarmatosítóktól való függetlenség jelképe. A formális kommunikáció

nyelve a modern standard arab, míg a tunéziai arab az informálisabb, hétköznapi beszédé. Noha az iskolában a gyermekeknek a modern standard arab nyelvet kell elsajátítaniuk, a tunéziai arabnak rejtett presztízse van a tunéziaiak számára, és a tantermi kommunikáció is sokszor ezen a nyelven folyik. A franciát a rendületlen arabizációs erőfeszítések ellenére is Tunézia második hivatalos nyelvének tekintik, amely a legtöbb tunéziaiak a gondolkodás felszabadulását, a modernizációt szimbolizálja. Ez az uralkodó nyelv a gazdasági szektorban, a felsőoktatásban, és nagy szerep jut neki a közoktatásban is. Az angol nyelvet jelenleg jóval kisebb óraszámokban tanulják a diákok a modern standard arabhoz és a franciához képest, de egyre nagyobb jelentőségre és presztízszre tesz szert a munka világában és különösen a fiatalok életében. Az oktatási rendszer többnyelvűségéből eredő dilemmákkal, valamint az említett nyelvekkel kapcsolatos, az évtizedek során változó attitűdökkel tanulmányunk második részében foglalkozunk.

A tanulmány az EFOP 3.6.1-16-2016-00015 azonosítószámú „Pannon Egyetem átfogó intézményfejlesztése az intelligens szakosodás elősegítése érdekében” című projektje keretében készült.

Irodalom

- Achab, Karim 2001. Changement morphosyntaxique en berbère. *Cahiers Linguistiques d'Ottawa*. 29 Mai.
- Battenburg, John 1999. The Gradual Death of the Berber Language in Tunisia. *International Journal of the Sociology of Language* 137: 147–161.
- Boussabah, Hela Barkia 2007. *The introduction of English in grade 6 in Tunisia: A case-study at the classroom level*. Carleton University. Ottawa.
- Camps, Gabriel 1980. *Berberes aux Marges de l'Histoire*. Hesperides. Paris.
- Chaker, Salem 1989. *Berberes Aujourd'hui*. L'Harmattan. Paris.
- Chibani, Emna 2008. *Language attitudes in Tunisia*. Institut Supérieur des Sciences Humaines Memoir. Tunis.
- Daoud, Mohamed 2001. The language situation in Tunisia. *Current Issues in Language Planning* 1: 1–52.
- Daoud, Mohamed 2011. The sociolinguistic situation in Tunisia. Language rivalry or accommodation in Tunisia? *International Journal of the Sociology of Language* 9–33.
- Ferguson, Charles A. 1959. Diglossia. *Word* 2: 325–337.
- Fodor István (főszerk.) 1999. *A világ nyelvei*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Gonzales, Ricard 2019. A timid Amazigh awakening in Tunisia. *Nationalia*. <https://www.nationalia.info/dossier/11240/a-timid-amazigh-awakening-in-tunisia> (2020. április 1.)
- Greenberg, Joseph H. 1966. *The Languages of Africa*. 2nd edition. Indiana University. Bloomington.
- Jabeur, Mohamed 1999. Attitudes towards English, French and Arabic among Tunisian teenagers. In: Manai, Adel (ed.) *American and British interactions, perspectives and images of North Africa*. Publici. Tunis. 190–207.

Anyanyelv-pedagógia XIII. évfolyam, 2020/2.

- Jabeur, Mohamed 2019. جدول المواد و عدد ساعات خلال المرحلة الابتدائية للسنة الدراسية 2019–2020. موسوعة سكوول. Mawsoa School. <https://www.mawsoaschool.net/ar/horaire-primaire2020/> (2020. április 1.)
- Messaoud, Nourhene Ben 2010. *Using English names for private businesses in Tunisia*. Institut Supérieur des Langues de Tunis Memoir. Tunis.
- OM = A tunéziai Oktatási Minisztérium honlapja: <http://www.education.gov.tn/?lang=en#> (2020. április 1.)
- Ouakrim O. 1995. *Fonética y fonología del Bereber*. Survey at the University of Autònoma de Barcelona. Barcelona.
- Salah, Rania – Dridi, Taysir – Parapatics Andrea 2020. Nyelvhasználat és (anya)nyelvi nevelés Tunéziában II. *Anyanyelv-pedagógia* [megjelenés alatt]
- Smari, Ibtissem – Navracscics, Judit 2019. Multilingualism and its impact on identity: Tunisian case study. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 1: 1–24. http://alkalmazottnyelvtudomany.hu/wordpress/wp-content/uploads/Ibtissem_Navracscics.docx.pdf (2020. április 1.)
- Turki, Houcemeddine – Zribi, Rafik – Gibson, Maik – Adel, Imed 2015. Tunisian Arabic. *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/wiki/Tunisian_Arabic (2020. április 1.)
- (1) Tunisia Population. <https://www.worldometers.info/world-population/tunisia-population/> (2020. április 1.)
- (2) Tunisia Religions. <https://www.indexmundi.com/tunisia/religions.html> (2020. április 1.)
- (3) http://www.edunet.tn/ressources/pedagogie/programmes/nouveaux_programme2011/secondaire/3eme_langue.pdf (2020. április 1.)

Dridi, Taysir – Salah, Rania – Parapatics, Andrea: Language use and (first) language education in Tunisia I.

Az írás szerzőiről

Dridi, Taysir

doktori hallgató
Pannon Egyetem
Többszempvéségi Doktori Iskola, Veszprém
tayssirdridi4[kukac]gmail.com

Salah, Rania

doktori hallgató
Pannon Egyetem
Többszempvéségi Doktori Iskola, Veszprém
salahrania70[kukac]gmail.com

Parapatics Andrea

tudományos munkatárs
Pannon Egyetem
Többszempvéségi Doktori Iskola, Veszprém
parapatics.andrea[kukac]mftk.uni-pannon.hu